մարմնին ու կտաւին վրայ, պատելով անոր մէջ մեռեալը: Հուսկ, կտաւին մէջ փաթթուած Քրիստոսի մարմինը տարածած է կռածոյ գերեզմանին մէջ շինուած սեղանին վրայ, եւ իբր կափարիչ ծառայող մեծ վէմը թաւալեցնելէ վերջ՝ մեկնած:

Հիմա, պատրաստելէ վերջ դեռինը, կրնանք բանալ Յովհաննու աւետարանը ու կարդալ, մէկ կողմ դնելով սխալ կամ երեւակայական մեկնութիւնները, օրինակի համար, եգիպտական երիզները կամ ժամանակավրէպ պատանքը:

Կը համարիմ թէ կարելի եղած չափով պարզեցինք աւետարանի բնագիրը, վերաշինելով Քրիստոսի ժամանակի թաղմանական արարողութիւնը: Եւ դիտնալով թէ ինչ կար հոն ուրբաթ երեկոյ, կրնանք Յովհաննէսի հետ՝ Պետրոսէ վերջ, մտնել Յովսէփ Արեմաթացիին գերեզմանը, մասնակցելու համար առաքեալներուն զարմացումին եւ հաղորդ ըլլալու Յիսուսի սիրած աշակերտին հաւատքին: Կրնանք յաւելուլ Եղիշէի Ի թաղումն Քրիստոսի ճառին վերջաւորութիւնը, ուր հրեշտակներուն խանդավառութիւնը կը կը նկարագրէ. «Վաղվաղակի ի բաց տապալէին զվէմն ի դրաց գերեզմանին, եւ ի ներքս մտեալ երկիր պագանեն տեղւոյն՝ ուր Աստուածն մարդացեալ բազմեցաւ ի փրկութիւն ամենայն մեղաւորաց եւ ի կենդանութիւն հրաժարելոց: Խոնարհին եւ համբուրեն զպարեխն, եւ մեծապէս պատուեն զտէրունական զտեղին...»[2]:

Հ. ՊԵՐՈՎԲԷ Ա. ՁՐԱՔԵԱՆ

2 Եղիշէ պարեխ կ՚անուանէ այդ մեծ վէմը իր ճառին մէջ, հակառակ երկու օրինակներու որ վէմ բառը կը գործածեն (տպ. 1838, էջ 278):

ՊԱՏՄՈՒԹԻՒՆ ՀԱՅՈՑ ԱՂՕԹԱՄԱՏՈՅՑԻՆ

ԳԼՈՒԽ Զ

Աղօթամատոյցը ԺԴ. դարուն

Մեր առաջնորդերն են այժմ՝ Օշին Թաղաւորի եւ Մարիուն տիկնոջ աղօթամատոյցները, Կցորդարանները Կոստանդինի եւ թ. 160, Վարդան արեղայի խրատները, ժմգ. թ. 252 եւ 1375ի, եւ «Կարգ մեկն. ժամու աղօթից», եւ «Հարցմունք» Գր. Տաթեւացիի:

1. Գիշերային ժամ «Զարթուցեալքս» քարոզին յաջորդող Տէր ողորմեաները Մարիունի եւ թ. 252ի մէջ, փոխած էին իրենց նախկին չափը դէպի վերջը այս դարուս, մինչ Սիւնիքի մէջ, ինչպէս կը գրէ Գր. Տաթեւացին. «Հարիւր Տէր ողորմեայն» պահոց եւ «յիսուն» մարտիրոսաց անփոփոխ էր՝ մնալով տէրունական ծօներու երեքը (Հրց. 621. հտ. Ամբ. 335): 1315ի մեր Մանրուսումը կը յաւելու՝ «Սղ. (ո՞ր սաղմոսին). Յաւիտենից ամէն. ալէլուիա. բ. սղ. Յաւիտեանս յաւիտենից ամէն. ալէլուիա»: Մանր. 1339ի, «Հսկման գիշերի սաղմոսին ալէլուք. Այժմ եւ միշտ... ամէն. Ալէլուիա, ամէն ալէլուիա»: 1340ի Մանրուսումն անփոփոխ կը պահէ տէրունական ծօներու երեքը (Հրց. 621. հտ. ամբ. 335): Սակայն Մեծոփեցին դեռ կը պահէ նախկին ոճը, եւ նորին կը հանդիպինք ժամագրքերու մէջ ԺԶ դարուն:

Օշին իր դիւրութեան համար ամբողջ Սաղմոսարանը ադուցանել տուած է ժամագրքին հետ: Յետ գիշերային Զէէն գոհանամք աղօթքին եւ Օրհնեալ տէր մերին (զոր Օշին չունի եւ Մարիուն ունի) զետեղուած են արքայականին մէջ ութը կանոն սաղմոսները, իւրաքանչիւրին հետ իր մարդ. օրհնութիւնը, պահոց, յարութեան ու մարտիրոսաց մաղթանքները (Մարիունին մէջ կը պակսին երեք մաղթանքները). վերջին քարոզն եւ աղօթքը, քարոզն իր առջեւ ունենալով – նման 1284ին, եւ միայն օրինակիս մէջ – նաեւ Եւ եւս խաղաղութեան:

Խաղաղութիւն տալու նախկին սովորութիւնը փոխուած է հոս, ուր Գր. Տաթեւացին կը գրէ՝ թէ «իւրաքանչիւր ժամ առաջին աղօթիցն եպիսկոպոսն ասէ զխաղաղութիւնն, եւ զայլն քահանայն որ աղօթէ» (Հրց. 625): Եւ դարձեալ թէ սարկաւագն՝ ի տիպ հրեշտակին տայ զՕրհնեայն ի քահանայն, եւ նա վերընծայէ առ Աստուած զօրհնութիւնն, եւ զխաղաղութիւնն բերէ ի պարզեւ»: Այս բարդութիւնն աւելի պատարագը կը յիշեցնէ, ուր գրիչն անորոշաբար «յեկեղեցի» կը դնէ, եւ ուր Մարիունին ամբողջովին պահած է, բաժնելով ժամերուն վրայ. երկու կանոն գիշերայինին, եւ երկու առաւօտին, յարելով առաջիններուն՝ զանցառութեամբ երկրորդ ժամուն՝ վերնագրին եւ առաջաբաններու սաղմոսին, եւ աւարտած գիշերային կան. քարոզ. խկ միւսերը մէկ մէկ զետեղած յաջորդ ժամերուն մէջ, առանց կրկնելու յիշեալ քարոզներն եւ աղօթքներն, ինչպէս ըլլալու էր եւ հին ժամանակ. սակայն ընդհանուր չէր այդ. այնպէս որ 1356ին Մէրտինի մէջ օրինակուած սաղմոսին գրիչը կը վկայէ՝ թէ «սովորութիւն էր մեր եկեղեցւոյս՝ որ հանապազ ծայրաքաղ առնէին սաղմոս, վասն որոյ արքեպիսկոպոսն մեր տէր Աբրահամ վարեալ աստուածային նախանձու եւ սիրոյ սաղմոսիս, երարձ զայն սովորութիւն, եւ սահմանեաց բոլոր եւ ի վերայ գրոցս երգել զսաղմոսս ըստ առաջին սրբոյն աւանդութեան» (Յուց. Հ. Բրս. 186):

Թ. 252 ժամագիրքը պատահարար յիշած է «քարոզ Արեւագալին՝ զկնի կանոնին»՝ ի գլուխ Յարեւելիցին, եւ միւս ժամերուն ոչ մէկ ակնարկութիւն կանոններու: Վարդան արեղայ խօսելով Արեւագալին եւ յաջորդ երեք ժամերուն վրայ, կը դնէ մէկ մէկ կանոն անոնց մէջ. ապացոյց՝ թէ Երուսաղէմի մէջ կը պաշտէին տակաւին: Բայց կը զգացնէ, թէ քաղելով կը կատարէին, եւ ինք անոր հակառակը կը պահանջէ. «թէ կանոն է, թէ սաղմոս փոխ, ի լման ասեն զամէնն»:

Պիտի համարէինք՝ թէ տակէ կանոնները կը բաժնուէին միւս ժամերուն վրայ. Մարիունի հետեւող է Մաքենեանց դրութեան, չորս կանոն դնելով (մեծ քարոզով եւ աղօթքով միայն) յետ Զէէն գոհանամքին, եւ աւարտելով վերջին համառօտ չորս աղօթքներով «զկնի ալելուիին եւ թաղաւորին, Սաղմոսիւք եւ աւրհնութեամբ» եւն.: Կանոններէն երկուքն անշուշտ Առաւօտեան համար են, եւ միւս չորսը բաժնած է Արեւագալի, Երրորդ, Վեցերորդ եւ Իններորդ ժամերուն վրայ, միշտ նման Մաքենեաց Խրատներուն. վերջին չորսերը ունին մարդարէական օրհնութիւն. բայց քարոզ, աղօթք եւն.՝ որ չէին կատարուեր այդ ժամերուն, այլ գիշերային հսկման առթիւ միայն, և ատոր համար սոսկ նշանակուած են անոնց ներքեւ:

1330ի Մանրուսումը Ծննդեան ութերորդ օրուան կցուրդներու կարգէն բաժնուած է նաեւ երեք Փառեր, մին «առջի չար.», երկրորդն «յետի չար.», զորս հասկնալու ենք օրհնութեան զոյգ եւ հետեւակ չարականներու սեպհական:

Թ. 260 եւս ունի նոյնպէս հաւանական օրհնափառեր՝ Ստեփանոսի, Յոհաննու Կարապետի, Քառասնից, Ղազարու յարութեան եւ Հրեշտակապետաց:

1330ի Մանրուսումը առաջ բերած է կցրդարանէն Ծննդեան ութերորդ օրուան կցրդակարգը, եւ անոնցմէ զատած է երկու Փառեր. «առջի կնգլխի» եւ «յետ կնգլխի» ըստ որում երկու կանոններ կը պաշտուէին իրենց կրկին կանոնագլուխներով:

Կոստանդինի կցորդարանն այս շրջանիս մէջ կու տայ նաեւ «Աւրհնափառեր

ապաշխարութեան», կապուած մարդարէական ուղիը օրհնութեանց հետ, (նշանակուած լուսանցքի մէջ) ըստ որում պահոց օրհնութեան շարականներ չկային այս շրջանիս։ Օրհնափառեր ըլլալու են նաեւ այն տօնական կցուրդները, որ կը զտնուին նախ քան Փառերը, ինչպէս Աւագ շաբթու օրերուն, Եկեղեցւոյ, Փոխման Աստուածածնի, Համբարձման Տեառնի, Ծաղկազարդի, Առաքելոց, եւ Հոգւոյն սրբոյ եւ Վարդավառին։ Գր. Տաթեւացին հետաքրքրական դիտողութիւն մը կ'ընէ, միանգամայն հաստատելով Կոստանդինի կցուրդներու կիրարկութիւնը. «Որոց շարականաց Փառին եւ Այժմ ի միասին է», ինչպէս են Օրհնութիւն, Հարց, Ողորմեա եւ Տէր յերկնից, ինչպէս ըսաւ վերեւ, «նոցա փառ կամ կըցորդ զայ զկնի. եւ որք որոշ են, ինչպէս Մեծացուսցէ, Մանկունք, Ճաշու եւ Համբարձի, «նոցա կցորդ ոչ ասի» (Հրց. 636)։ Այս իսկ կը յորդորէ մեզ Օրհնափառեր տեսնելու յիշեալ կցորդներուն մէջ։

Սաղմոսականներու գործածութեան կերպն այժմ նախորդէն տարբեր կերպրանք մ'առած է՝ ըստ Տաթեւացիի. փոխանակ առաջին կանոնը ի ձայն եւ երկրորդն ի թիւ, «վեց զուրղայ հանդարտ՝ ի թիւ, եւ զեօթներորդն (կանոնագլուխը) ձայնիւ» կամ երգով. իսկ վերջինին երկրորդ մասը կամ «զփոխն առաւել բարձր» (Հրց. 627). կամ «զվեց զուրղայն ի թիւ ասեմք, եւ զեօթն ձայնիւ, եւ զփոխն աղաչական» (Քրզ. ամբ. 335), զոր կը կրկնէ եւ Սաղմոսաց մեկնութեան մէջ (Գրչ. թ. 1301, էջ 49), ի թիւ մասը կ'ըսուէր երկու հոգիէ. «երկուքն սաղմոսին» (Հրց. 624). իսկ երգովը դասերուն յատուկ էր միշտ։ Կանոնագլուխին տուած այդ մեծագոյն կարեւորութիւնը հին էր, ինչպէս տեսանք։ Իսկ «ուղեորդ զուրղայն՝ օրհնութիւն» է (Հրց. 630)։

Ուրիշ նորութիւն մը կու տայ մեզի Տաթեւացին, ըսելով, թէ «սարկաւագն զամենայն քարոզի վերջքն յաղօթից ձեւս փոխէ ասելով. կեցո եւ ողորմեա։ Օրհնեա այս անուն» (Հրց. 625–626)։ Բայց ամէն քարոզ այդպէս չի վերջանար. եւ ոչ ամէն քարոզէն յետոյ Օրհնեա կայ ժամանակի ժամագրքերուն կամ խրատներուն մէջ։ Գուցէ տեղական սովորութեան մը կ'ակնարկէ։ Բայց ինքն իսկ կը ճշտէ՝ թէ Օրհնեա կ'ըսուէր՝ երբ քահանան պիտի պատասխանէր Օրհնութիւն եւ փառ ... (625)։

Աւելին կայ. օրհնութեան շարականները սկսած են բազմանալ ասոր քաղուածներով, ինչպէս պիտի տեսնենք յետոյ։ Այդ պարագային՝ այլ եւս չէր կարելի մարդարէական զոյգ օրհնութիւնները խառնել շարականներու հետ, ինչպէս առաջ կը կատարուէր, այլ առանձին կ'ըսուէր մարդարէականը, եւ ապա կ'երգուէին շարականները անջատաբար։ Մարդարէականին առաջին տունը միայն եղանակով կը խառնուէր շարականին հետ, ինչպէս կը վկայէ Գր. Տաթեւացին 1397-ին. օրհնութեան «սկսուածն (ոչ ամբողջ) ընդ երգոյն խառնեալ» (Հրց. 627)։ Ընդհակառակն միւս փոխերը խառնուած կը մնան շարականներու հետ, ինչպէս պիտի տեսնենք։ Եւ անոնց առաջին եւ ներքին սկսուածներն ալ կ'եղանակուէին շարականին հետ, ինչպէս շարակնոցին մէջ նըշանակուած կը տեսնենք երբեմն խաղերով, մանաւանդ պահոց սեղհականներուն մէջ, ինչպէս Օրհնեալ ես տէրին... fn յաւիտեան. օրհնեցէք... ըզտէր. Տիւք եւ գիշերք զտէր օրհնեցէք. Իսրայէլ ըզտէր օրհնեսցէ։ Ողորմեա ինձ Աստուած ... զանօրէնութիւնս իմ. Լսելի արա ինձ ... տառապեալ. փրկեա զիս յարենէ... յարդարութեան fn։ Օրհնեցէք զՏէր... ի բարձանց։ Օրհնեցէք մանկունք... զանուն տեառն։ Ասենք կը տեսնուին արդէն մեր շարակնոցին մէջ։

Գրիգոր Տաթեւացիի բացատրութենէն այնպէս կ'երեւի թէ իր ժամանակ (1397-ին կը գրէ) կամ դաւառին մէջ պահոց երեք Թագաւոր յաւիտեանները ամբողջութեամբ կ'երգուէին իրենց օրերուն, «երեք թագաւորի պահոց, կ'ըսէ, եւ երեք տուն

յուտիքն ի դէմս սուրբ Երրորդութեան». եւ թէ պահոց Ինն տունքն՝ ինն դասուց զուարթնոց» խորհրդով էին (Հրց. 628)։ Բայց ատիկա հակառակ էր ընդհանուր սովորութեան եւ ատոր խանգարումը։

2. Առաւօտեան – Կոստանդին եւ թ. 602 կցորդարանը ունին հի կամ Հարց եւս Փառեր Աւագ շաբթու, Համբարձման տեառն, Առաքելոց եւ Հոգւոյն սրբոյ, Վարդավառին, Յոհ. Կարապետի, Քառասնից։ Օշինի քով նոյն կցորդարաններն ունին Հարց եւ Փառերու չափով կցորդներ՝ նաեւ Ողորմեա եւ Տէր յերկնից փոխերուն, որ է գրեթէ բոլոր գլխաւոր տօներուն։ Առաջինին քով կը գրուի n, եւ թ. 206ի մէջ անդամ մը ոի, որ է ողորմեայի փառ, իր բնիկ կոչումով։

Ի հեճուկս Տաթեւացիի վկայութեան՝ մեր կցորդարանները Մեծացուսցէին Փառեր կցորդարանները Մեծացուսցէին Փառեր այ ունին, Ծննդեան Ե եւ Բ օրերուն, Ծաղկազարդին, Վարդավառին, Փոխման, Գիւտ Խաչի եւ Առաքելոց. բայց միշտ թուով պակաս քան միւս փոխերուն, չափով մը իրաւունք տալով Տաթեւի վանականին։

Յետ հարցին՝ Եկեալէս ամենեքեան քարոզը կը սկսի եւ եւս խաղաղութեամբ, զոր չունին միւսները, եւ յետ քարոզին Ժողովրդ. Տէր ողորմեա։ Յետոյ միայն է, եւ կը բաժնուի վերջաւորութեան մէջ մաղթանքը, «ընդ երանելի վկայսն աւրհնել զքեզ ընդ Հաւր եւ ընդ սրբոյ Հոգւոյն այժմ եւ միշտ եւ յաւ.» Ժող։ կեցո, տէր. եւ ատոր կը յարէ պահոց վերջաւորութիւնն անընդմիջաբար, առանց ուրոյն վերնագրի, պահոց՝ Աստուած քաւեա զիս զմեղաւորս, Աստուած գթա յիս ի բազմամեղս եւ ողորմեա. ունի լոկ ասիկա եւ անոր քով այս ծանօթութիւնը. «Այս աղաւթս պահոց ասի եւ մարտիրոսաց»։ Մարիունին ունի Յոհեաին առաջին ձեւը միայն, լուսանցքին վրայ գրելով աղ. պահ. իսկ Տաթեւացիին քով արդէն կազմուած է վերջին ձեւը. «երեք Աստուած քաւեա՝ ապաշխարութեան է» (Հար. ամբ. 336), ինչպէս ունի 1408ի ժամագիրքն ալ՝ «Ապաշխարութեան» տիտղոսին տակ՝ առանց նախորդ մասին։

Մեծացուսցէին յաջորդ մասն աւելի բարդ է Օշինի քով. «Եւ եւս խաղաղութեան։ Ժողովն. Տէր ողորմեա. (որ ժամագրքին մէջ չէ մտած)։ Սուրբ զԱստուածածինն եւ զամենայն...։ Ժող. Կեցո տէր (ասիկա չկայ այլուր)։ Ընկալ, տէր, զաղաչանս մեր». եւ թէ «Այս աղաւթքս պահոց է եւ մարտիրոսաց». որովհետեւ կիւրակի օրը ասոր կը փոխանակէր իւղաբերից կանոնը։ Մարիունինը ունի լոկ քարոզ եւ աղօթք, ինչպէս յետոյ Մեծոփեցիի օրինակը եւ ուրիշներ։ Օշինի քով՝ Մանկունքէն վերջ Վասն խաղաղութեան ալ իր առջեւ ունի եւ եւս խաղաղութեան (անծանօթ միւսներուն)։ Կոստանդինի երգարանն ունի «Մանկտիք Ապաշխարութեան», որ են սաղմոսին առաջին տունը, եւ անոր հետ «Եւ սրբոյ Հոգւոյն. ալելուիա, ալելուիա» խաղաղրուած ըստ ութ ձայներու (144բ)։ Ինչ ինչ տօներու մէջ աւետարան կը կարդացուէր հոս, զոր Խրատքը կը դնէ «զկնի մանկանցն», անշուշտ եւ Սուրբ ես տէրին։

Մաքենեաց Խրատքն ունի «զկնի Սուրբ ես տէրին՝ զսաղմոսն... մաղթանքն... զքարոզն... աղօթք... Հայր մեր»։

Մարիունին լուր օրերուն Առաւօտեանը կ'աւարտէ «Աւրհնեալ տէր մեր» կցորդով՝ առանց Հայր մերի։

Մանասէի աղօթքը՝ «որ ասի յաղուհացսն» ըստ Օշինի, եւ երբեմն երեկոյին միայն, կը կատարուի հոս նաեւ առաւօտուն, ինչպէս եւ Մարիունի ժամագրքին մէջ, եւ նոյնպէս «աղցիցն». (1375ինը պակասաւոր է)։ Եւ իր Եկեալէս ի խոստովանութիւն քարոզը Օշինի քով կը սկսի եւ եւս խաղաղութեամբ, զոր ունին 1408ի եւ 1663ին եւս. կը պակսի միւս օրինակներուն մէջ։

Առաջին անդամ կը հանդիպինք խաչ fn եղիցի մեզ ապաւէն մաղթանքին, զոր «ամենեքեան ասեն միաբան» ըստ Օշինի եւ ըստ Մարիունի, նոյնպէս ըստ Օշինի՝ յաջորդ Աղաչեսցուք քարոզին սկիզբը կայ նաեւ Եւ եւս խաղաղութեան (որ կայ եւ

Մեծոփեցիի օրինակին մէջ, 1634ին)։ Եւ երկուքն ալ ունին դարձեալ՝ սուրբերու Վասն խաչի եռ պատուականի մաղթանքը (դեռ անգոյ 1286ի օր. մէջ), որ քառատուն է Օշինի քով և հնգատուն՝ Մարիունի, վերջինը՝ երկուքի բաժնուած. «Վասն սրբոյն Գրիգորի... վասն սրբոյն՝ որոյ այսօր... եւ զայս միաբան ասեն յետ սաղմոսին» ըստ Մարիունին։ Իսկ Թագաւորականը Սուրբ ճգնաւորաց քարոզին առջեւ կը յաւելու իր ոճով եւ եւս խաղաղութեան, ինչպէս ունի Թ. 252 օրինակն ալ, իսկ այլք ոչ։

Օշինինը զատած է կիրակի առաւօտուն պաշտօնը լուր օրերու կարդէն, ինչպէս մասամբ ըրած է Մարիունինն ալ։ Իւղաբերից աւետարանին յաջորդ երգը աւելի ճշտուած եւ բարդուած է հոս, եւ կրկնակ կերպարանք առած, սովորական կիրակիներուն եւ աղուհացից. առաջին պարագային՝ ժողովուրդն կ'ըսէր «Փառք եզ տէր Աստուած մեր». միաբան ասեն «Ոչ դադարեցից» երեք տունով։ Օշինինը առաջ բերած է երեքն ալ, այժմեան ձեւով եւ փոքր տարբերութեամբ, ուր Մարիունին՝ լոկ «երեքկնեն» կը յաւելու։ Ապա Ի գիշերին։ Իսկ «Աղցեցն կիւրակէիցն» փոխանակ այդ երգին՝ աւետարանին կը յարէ՝ «Զամենայն աւուրս կենաց իմոց»՝ եւ կրկնել կու տայ «երիս» հետեւեալ ձեւով. «ասեն ցած զմէկ, ու զմէկ այլն այլ բարձր, ու զյետինն ա՛յլ բարձր. այս ինչվի ծաղկազարդն ասվի»։ Ապա առաջին ձայնէն «Ի գիշերի համբարձէք զտէր...», որուն կը յարէ «Եւ աւրհնեսցէ զձեզ տէր ի Սիովն, այն որ բնակեալն է յԵրուսաղէմ». եւ երկրորդ ձայնէն՝ այդ շեղագիր յաւելուածին փոխան՝ ... զտէր, գյարուցեալն ի մեռելոց։ Ապա վերջին տունը. «Աստ աւրհնեցէք», սովորական շարադրութեամբ։ Մարիունին չունի «Զամենայն աւուրս», այլ «ի գիշերի» (առանց յաւելուածոց Օշնի) եւ «Աստ աւրհնեցէք»՝ եւ միւս տօնական կցորդները չկան տակաւին։ Արքայական օրինակը Զուարթնացեալէսի սկիզբն ալ կը դնէ եւ եւս խաղաղութեան եւ յետ քրդ. «Ժողովուրդն՝ կեցո Տէր» (անծանօթ այլ ժամագրքերու)։ Նոյն յաւելուածն ունի նաեւ Երկրպագեսցուք քարոզին առջեւ, և անկէ վերջ նոյնպէս «Ժողովուրդն՝ կեցո տէր», (նոյնպէս անգոյ այլուր)։ Այժմեանէն ինչ ինչ տարբերութիւններ կան նաեւ առաւօտու երգերուն մէջ, զոր նոյն ժամագիրքն յառաջ կը բերէ։

Երկու յաջորդող քարոզներուն վրայ 1284ի օրինակէն տարբերութիւններ ունի Օշինինը. Աստուած մեծի վերնագիր դրած է՝ «Քարոզ Առաքելոց, Մարգարէից, Հայրապետաց»։ Առաջնորդէին՝ «Ա՛յլ քարոզ Հայրապետաց, Ճգնաւորաց, Մարտիրոսաց, եւ իրարու յարեր է Առաջնորդք եւ իրրեւ մէկ քարոզ կը նկատէ. Թերեւս տուներն ընտրելի դար տօներուն։ Իսկ Մարիունին Աստուած մեծին վրայ դրած է «Մարտիրոսաց՝ զկնի առաւօտու երգին». Առաջնորդէին՝ քրդ. «Հայրապետաց», եւ Ճգնութիւնը բաժնած է ոսկեգրով առանց ուրոյն վերնագրի։ Արքայական ժամագիրքը Խնդրեսցուք հաւատովը կը սկսի նոյնպէս եւ եւս խաղաղութեամբ, ապա «Ժողովուրդն կեցո տէր։ Սարկ. Ողորմեաց մեզ տէր Աստուած» (սա եւս անծանօթ ուրիշներու)։ «Ժողով. երեք Տէր ողորմեա։ Քահ. Քում ամենազաւր»։ Յետոյ «միաբան քահանայքն եւ ժողովուրդքն ասեն. Հայր մեր որ յերկինսդ ես»։ Մարիունին առանց փոխարէն ունի համառօտակի Խնդրեսցուք եւ Քում ամենազաւր միայն։ 1284ի չափով. (Մեծոփեցին, 1634ին եւն նաեւ Կեցո, Տէր, եւ երեք Տէր ողորմեա)։ Իսկ «տէրունական տաւնից ասի. Սուրբ խաչիւս աղաչեսցուք... Պահպանեա զմեզ...», որոնք զոյութեամբ աւելի հին՝ նոր են այս ժամուս։

3. Արեւագալի ժամ. – Արեւագալի պաշտօնին մէջ Մարիունին ունի սաղմոսականոն մը. Իբրեւ զի բարի, ինչպէս նախորդ շրջանին. Օշինինը իր զարտուղութիւնները. Յարեւելից մինչ ի մուտս քարոզը կը սկսի եւ եւս խաղաղութեամբ, զոր Թ. 252 դրած է երգէն առաջ, եւ Վարդան նման Օշնի։ Իսկ միւս ժամագրքերը

չունին բնաւ կցորդ քարոզին վրայ։ Յետ Աղաղակեցէք սաղմոսին՝ Օշինինը կը դնէ «Զողորմութեան եռ զդուռն բաց մեզ» ետ ռատուն շարականը, զոր «ասեն տուն առ տուն», և «այլ շարական որ կայ ի շարակնոց» (զոր չունին միւսները), և ապա Շնորհալիի Ճգնաւորք Աստուծոյ։ Վարդան արեղայ յետ սաղմոսականոնին՝ կը նշանակէ եւ ինք թէ «սկսնուն շարական յերիկէ եւ ինք թէ «սկսնուն շարական յերիցու դասէն զոր գրած է», իմանալով անշուշտ Շնորհալիին երգը. եւ ապա կը յարէ. «եւ թէ շարական լինա՝ զիրեն արեւադուցս շարականն ասեն, զմէկ տունն ի մէկ դիէն, նա զմէկայլ տունն է մէկալ դասն ասեն, զինչ որ սահմանն է»։ Օշինինը կը շարունակէ. «Միաբան ասեն ամենքեան.. Աղաչեմք, ողորմեա, տէր Աստուած բարերար», որ դեռ կը պակսի 1284ի մէջ. նոյնպէս միասին ըսել կու տայ նաեւ Լուսավդ եռ Քրիստոս ու Տէր ուղղեա մաղթանքներն եւ Հայր մերը։ Օշինինը Սուրբ ճգնաւորաց քարոզէն առաջ կը յաւելու եւ եւս խաղաղութեան, որ չկայ միւսներուն մէջ։ Մարիունին ունի այդ ամէնն՝ առանց հրահանգներու եւ եկամուտ շարականին։ Թ. 252 Փառաւորեսցուք եւ Աղաչեսցուք զամենակալն քարոզներու առջեւ կը յաւելու եւ եւս խաղաղութեան, որ կայ եւ ի 1634ի եւ 1578ի օրինակներուն մէջ։ Իսկ Վարդան արեղայ յետ Ճանապարհ երգին կը նշանակէ «Աւետար. Յոհ. Ես եմ լոյս աշխարհի», ինչ որ եզական է եւ սեպհական Երուսաղէմի։

(Շարունակելի)

Հ. ՎԱՐԴԱՆ ՀԱՅՈՒՆԻ

ՓՐՈՖ. ՇԻՒՑ ԷՕՏԷՕՆ

ՀՈՒՆԳԱՐԱՑԻ ՀԱՅԱԳԷՏԸ

Երկու տարի առաջ, մեր վանքի այցելուներու կարգին՝ հիւր ունեցանք Շիւց Էօտէօն անունով հունգարացի Ուսուցչապետը, որ քանի մը ժամ հաճելի խօսակցութիւն ունեցաւ մեր Վարդապետներուն հետ, տաճկերէն լեզուով, որուն բաւական հմուտ կը թուէր։

Շատ գոհունակ հեռացաւ Ս. Ղազարէն, եւ խնդրեց որ իր կատարելիք ուսումնասիրութիւններուն համար տանք մեր աջակցութիւնը։

Ցիրաւի, վերադարձէն ի վեր, ստէպ կը դիմէ մեզի՝ կարեւոր տեղեկութիւններ խնդրելու, իր աշխատութիւններուն համար։

Այդ թուականէն ի վեր աւելի ծանօթացանք իրեն, եւ այսօր հաճոյքով կու գանք հաղորդել մեր ընթերցող հասարակութեան՝ իր կենսագրականին հետ նաեւ իր կատարած աշխատութիւններուն մասին օգտաշատ տեղեկութիւններ։

Յարգելի պիտանականը ծնած է 1916ին, Հունգարիա։ Հայերէն սորվիլ սկսած է համալսարանական տարիներուն (1937էն ի վեր)։ Իր ուսուցիչն եղած է Վիեննայի Մխիթարեաններէն՝ Հ. Վրթանէս Վրդ. Փոնկուց. սակայն անբաւական գտնելով անոր տուած տեղեկութիւնները լեզուաբանական հարցերու մասին, ինքնիր աշխատութեամբ ջանացեր է անոնց լուծումներ գտնել։

Աւելի ուշ, դժբախտաբար չկարենալով իր ուսումները շարունակել, կը մտնէ զրամատուն մը՝ իբրեւ պաշտօնեայ, եւ յետոյ առեւտրական տան մը ներկայացուցիչ կ'ըլլայ մինչեւ 1942 թուականը։ Պատերազմի տխուր օրերուն, 1942–1945, կը մտնէ զինուորական ծառայութեան։ 1945ին կը վարէ Լինկուաֆոն հաստատութեան լեզուաբանական վարժարանի տնօրէնութիւնը եւ կը զբաղի թարգմանութիւններով։ Հուսկ 1951ին կը մտնէ Հունգարական Ակադեմիայի Պատմաբանական Մասնագիտական Հաստատութիւնը եւ